

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

ПОЛІТОЛОГІЯ ТА ОСНОВИ СОЦІОЛОГІЇ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо організації самостійної роботи
та проведення практичних занять
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 101 Екологія

Одеса
ОНУ імені І. І. Мечникова
2026

УДК 32-027.21:316(072)
П503

Укладач:

І. В. Бубнов, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

С. В. Коч, доктор політичних наук, професор кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

А. О. Сіленко, доктор політичних наук, професор кафедри психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету.

*Рекомендовано вченою радою факультету
міжнародних відносин, політології та соціології
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 7 від 5 травня 2026 р.*

П503 **Політологія та основи соціології [Електронний ресурс] :** електрон. метод. рек. щодо орг. самот. роботи та проведення практ. занять для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ. освіти спец. 101 Екологія / уклад. І. В. Бубнов. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2026. 61 с. 0,7 МБ.

Методичні рекомендації спрямовані на ознайомлення здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми спеціальності 101 «Екологія» з основами теоретичних знань політичної та соціологічної наук, які відповідають вимогам сьогодення та мають забезпечувати здатність орієнтуватися у актуальних обставинах сучасного суспільного і політичного життя.

Методичні рекомендації містять тематику практичних занять, стислі настанови щодо засвоєння ключових аспектів відповідних тем, завдання для самостійної роботи, перелік питань до підсумкового контролю та список рекомендованої літератури.

УДК 32-027.21:316(072)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	6
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1	
Основні етапи розвитку соціально-політичної думки.	
Теоретичні основи знань про політику, політичні інститути і процеси	6
Практичне заняття №1	
Тема 1. Політологія як наука і навчальна дисципліна	6
Тема 2. Еволюція світової соціально-політичної думки	10
Практичне заняття №2	
Тема 3. Політика як соціальне явище	15
Тема 4. Влада в суспільстві	17
Практичне заняття №3	
Тема 5. Держава в політичній системі суспільства.	
Громадянське суспільство	21
Практичне заняття № 4	
Тема 8. Політична свідомість і політична культура	26
Тема 9. Політика і засоби масової інформації	32
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2	
Теоретичні основи науки про суспільство та соціологічні	
галузеві теорії	36
Практичне заняття № 5	
Тема 11. Соціологія, її місце і роль у науці та суспільстві	36
Тема 12. Суспільство як соціальна система	40
Практичне заняття № 6	
Тема 13. Особистість у системі соціальних відносин і процесів	45
Тема 14. Соціальна стратифікація та соціальна мобільність	50
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	55
ФОРМИ КОНТРОЛЮ І МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ	57
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ..	59

ВСТУП

Мета методичних рекомендацій – допомогти здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» спеціальності 101 «Екологія» у вивченні та засвоєнні матеріалу навчальної дисципліни «Політологія та основи соціології» та виконанні завдань самостійної роботи, передбачених робочою навчальною програмою цього курсу.

Представлений матеріал пропонує комплекс відповідних порад та рекомендацій, які розраховані на підвищення організаційного рівня проведення практичних занять, більш ефективно засвоєння студентами навчального матеріалу, можливості самостійно здійснювати перевірку рівня засвоєння знань. Зокрема, перед планом кожного практичного заняття виділяються його мета та завдання, а також основні категорії, які мають бути засвоєні під час його проведення. Задля сприяння у вирішенні визначених задач надається глосарій ключових теоретичних понять та підходів до відповідних тем курсу.

Комплекс проблемно-пошукових питань та тематика фіксованих усних повідомлень, що супроводжують методичні рекомендації до кожного заняття, розраховані на активізацію мотивації здобувачів освіти у виконанні самостійної роботи та зорієнтовані на більш поглиблене вивчення навчального матеріалу дисципліни «Політологія та основи соціології».

Представлені тестові питання та завдання можуть бути використані як для здійснення поточного контролю безпосередньо під час проведення практичного заняття, так і задля підготовки до виконання модульних контрольних робіт.

Завданнями дисципліни є систематизація і роз'яснення основних понять та проблем політології і соціології, необхідних для осягнення засад сучасного соціально-політичного життя.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен:

знати: об'єкт і методи політичної науки, її понятійно-категоріальний апарат; зміст основних світових політологічних шкіл, концепцій і напрямків, а також характерних рис сучасних вчень про політику; сутність та принципи політичного життя, політичних відносин і процесів, конституційних прав людини і громадянина; роль і значення політичної системи і режимів у житті держави і громадянського суспільства; загальні питання теорії соціології (загально-теоретична соціологія); сутність та зміст спеціальних і галузевих

соціологічних теорій (теорії середнього рівня); конкретні соціологічні дослідження: процес, види, методи

вміти: визначати теоретичні, духовні та прикладні аспекти соціально-політичного знання; розуміти основні механізми підготовки та прийняття рішень у різних сферах суспільно-політичного життя та особистої ролі у цих процесах; усвідомити сенс і основні напрямки розвитку світового політичного процесу, геополітичну обстановку, місце і роль України в сучасному світі; орієнтуватися в соціальних процесах і оцінювати їх вплив на розвиток українського суспільства; використовувати знання про соціальні інститути для аналізу сучасних проблем суспільства; глибоко розуміти соціальну дійсність та визначити своє місце в ній, концентрувати особисті зусилля в вирішенні соціальних суперечностей; аналізувати соціальну інформацію щодо становлення нової соціальної реальності в Україні і світі.

Навчальна дисципліна вивчається протягом одного семестру та складається із двох змістових модулів (ЗМ). По завершенню курсу здобувачі вищої освіти складають іспит.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Основні етапи розвитку соціально-політичної думки.

Теоретичні основи знань про політику, політичні інститути і процеси

Практичне заняття № 1

Тема 1. Політологія як наука і навчальна дисципліна. (1 година)

План заняття

1. Становлення політології як самостійної наукової дисципліни.
2. Предмет політичної науки. Методи політології.
3. Структура та функції політичної науки.

Мета і завдання заняття: визначення об'єкта та предмета політології, характеристика основних етапів її розвитку, аналіз особливостей, що зумовили місце політології в системі соціальних наук, вивчення структури, основних методів і функцій політичної науки.

Вивчення зазначеного матеріалу потребує від здобувачів чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: політологія, категорії політології, функції політології, порівняльна політологія, політична соціологія, парадигми і школи політології, методи політології, предмет політології, основні проблеми дослідження і вивчення політичної науки.

Основні теоретичні аспекти, що мають бути опрацьовані на практичному занятті

Політологія – це наука про політику, про закономірності та особливості розвитку політичного процесу, про функціонування політичної системи і влади, сутність, форми і методи діяльності суб'єктів політики.

Політична наука **як самостійна сфера знань** виникає на рубежі Середньовіччя та Нового часу. Політологія **як самостійна навчальна дисципліна** почала формуватися в другій половині XIX ст., зокрема у США.

Об'єктом політології є сфера політики, політична дійсність, політичне життя особи і суспільства.

Предметом політології є конкретні прояви, процеси політичної дійсності, які вивчаються політологами.

Політологія тісно **взаємодіє із такими науками** як теорія міжнародних відносин, етнографія, демографія, політична антропологія, юриспруденція, політична географія, політична соціологія та ін.

Методи політології поділяються на загальнологічні, емпіричні та спеціальні.

Політологія виконує такі **функції**: теоретико-пізнавальна, інноваційна, прогностична, світоглядна, нормативна, політичної соціалізації, управлінська, аксіологічна, прикладна та інші.

До основних завдань політології відносяться: формування молоді як громадян держави, політична соціалізація студентства, формування культури політичного спілкування тощо.

Проблемно-пошукові питання

1. Чи може політологія бути повністю об'єктивною наукою, якщо політика завжди пов'язана з ідеологіями та цінностями?
2. У чому полягає різниця між політологією та політичною філософією, і чи можливе їх повне розмежування?
3. Чи є політологія інструментом пізнання політики чи інструментом впливу на політичні процеси?
4. Які критерії визначають науковість політології, і чи відповідає вона стандартам класичних суспільних наук?
5. Як змінюється роль політології як навчальної дисципліни в умовах інформаційних війн та цифровізації суспільства?

Теми для фіксованих усних повідомлень / рефератів

1. Політологія як наука: предмет, об'єкт, функції та методи дослідження
2. Етапи становлення політології як самостійної науки: історичний огляд
3. Політологія у системі суспільних наук: взаємозв'язок із соціологією, правознавством та історією

Тестові завдання

1. Установіть відповідність між поняттями та їхніми визначеннями

1. Біхевіоризм	А. Орієнтація на кількісні і статистичні методи досліджень, звільнення політичної науки від цінностей
2. Історичний підхід	Б. Напрямок політичної науки, що засновується на емпіричних методах дослідження, які виходять при аналізі політичних явищ із політичної поведінки індивідів або груп
3. Структурний	В. Вивчення політичних явищ із погляду їхнього функціоналізм розвитку

4. Позитивізм

Г. Метод політичного дослідження, спрямований на виявлення різноманітних інститутів і несхожих функцій схожих інститутів

5. Інституціоналізм

Д. Напрямок у політичній науці, що вивчає політичні організації, норми і методи їх діяльності

2. Коли політологія сформувалася як самостійна наука?

- а) у XVII ст.;
- б) у XVIII ст.;
- в) у XIX ст.;
- г) у XX ст.

3. Якого етапу у розвитку політичної науки не існувало?

- а) філософського;
- б) соціологічного;
- в) рефлексії;
- г) емпіричного.

4. Що не входить до складу предмета політології?

- а) функціонування політичних інститутів;
- б) діяльність суб'єктів політики;
- в) закономірності функціонування суспільства;
- г) розвиток міждержавних відносин;
- д) виявлення та регулювання соціальних конфліктів.

5. Установіть відповідність між поняттями та їхніми визначеннями

1. Методи політології

А. Філософське обґрунтування природи політики політологічні теорії середнього рівня.

2. Категорії політології

Б. Завдання, роль, яку виконують політологічні дослідження

3. Методологічна база політології

В. Сукупність способів здобуття політологічних знань – загальнонаукових, логічних, емпіричних

4. Функції політології

Г. Фундаментальні поняття, що відображають найбільш суттєві зв'язки, ознаки політичних явищ, процесів, інститутів

6. Закон циклічності політичних режимів визначає:

- а) залежність політичної влади від економічного базису;
- б) залежність політичної діяльності людей від їх приналежності до певної соціальної групи;
- в) залежність політичної активності мас від ступеня їх відчуження від влади;
- г) залежність політичної поведінки суб'єктів суспільного життя від їх природи.

7. Розташувати нижчезазначені методи у відповідних рядках таблиці:

Загальнологічні методи	
Методи емпіричних досліджень	
Спеціальні методи політології	

- а) анкетне опитування;
- б) культурологічний підхід;
- в) інституціональний метод;
- г) аналіз статистичних документів;
- д) метод аналізу та синтезу;
- є) прогностичний метод;
- ж) метод моделювання;
- з) функціональний метод.

8. Аксиологічна функція означає, що політологія повинна:

- а) надавати знання про політичну дійсність;
- б) забезпечувати політичну практику науковими ідеями;
- в) розробляти способи вивчення політичної дійсності;
- г) давати оцінку політичним явищам, процесам, поведінці;
- д) формувати політичну свідомість і культуру.

9. Установіть відповідність між поняттями та їхніми визначеннями

1. Політична антропологія	А. Наука, що вивчає вплив суспільства, соціальних організацій на політичні процеси
2. Політична соціологія	Б. Наука, що вивчає зміну політичних інститутів і норм у процесі еволюції суспільства
3. Політологія	В. Наука, що вивчає залежність політики від біологічних, інтелектуальних, культурних і моральних якостей людини, а також зворотній вплив політичного процесу на особу

4. Політична історія	Г. Наука, що вивчає ціннісні аспекти і розробляє нормативний підхід до політики
5. Політична філософія	Д. Наука, що вивчає всі сторони політичного життя

10. Який із перерахованих методів політологія використовує для вивчення політичної поведінки особистості, виходячи з її природних особливостей?

- а) антропологічний;
- б) структурно-функціональний;
- в) психологічний;
- г) біхейвіористський.

Практичне заняття № 1

Тема 2. Виникнення та еволюція світової політичної думки (1 година)

План заняття

1. Основні етапи розвитку політичної думки

Мета і завдання заняття: охарактеризувати особливості розвитку політичної думки у різних регіонах Стародавнього Сходу; визначити головні політичні проблеми у творчості філософів Стародавньої Греції та Риму; відобразити основні риси політичної думки Середньовіччя; розрізняти за змістом та спрямованістю головні політичні ідеї епохи Відродження; розкрити сутність теорії моралі в політиці у творчості Н. Макіавеллі; проаналізувати моделі держав у розумінні представників соціалістичного утопізму; охарактеризувати теорії природного права та суспільного договору.

Вивчення зазначеного матеріалу потребує від здобувачів чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: конфуціанство, легізм, деспотизм, поліс, тиранія, аристократія, монархія, олігархія, політія, раціоналізм, духовна влада, світська влада, відродження, гуманізм, природне право, теорія суспільного договору, теорія розподілу влади, теорія правової держави, конституціоналізм, лібералізм, політична свобода.

Основні теоретичні аспекти, що мають бути опрацьовані на практичному занятті

У XI–VIII ст. ст. до н. е. відбувається перехід від релігійно-міфологічного до відносно раціонального погляду на світ. що проявлялося у поглядах **Конфуція**, Будди, Мо Цзи, Лао-цзи, Шан Яна та ін.

Конфуцій розробив патріархальну концепцію походження держави, **виступив** за ненасильницькі методи управління, аристократичну форму правління. **Даоси** розробили першу анархічну теорію, засудивши доцільність **існування** держави, закликаючи, натомість, до життя в гармонії з природою. Давньокитайські **легісти** розробили тоталітарну модель держави, засновану на великому чиновницькому та каральному апараті, встановленні еталонів у думках і діях громадян.

Першими розпочали теоретичну розробку поняття «рівність» **піфагорійці**. Більшість **стародавньогрецьких філософів** критикували демократію як правління нерозумних, пропонуючи, натомість, правління аристократії.

Сократ першим сформулював концепцію договірних відносин між державою та громадянами. **Платон** розробив одні із перших моделей ідеальної держави, яка опирається на поділ праці та відмінності між моральними якостями громадян. **Аристотелю** належить теза про людину як «істоту політичну», поділ форм держави на правильні та неправильні, розробка питання про громадянство. **Давньоримські** мислителі розробили питання про сутність народу, форму держави, міжнародні відносини, критикували рабство.

Центральною проблемою **епохи Середньовіччя** було питання про те, яка **влада** (організація) повинна мати пріоритет: духовна (церква) чи світська (держава).

Поняттям «**Відродження**» позначають комплекс змін у Європі зі середини XIV ст. до початку XVII ст., куди входять: відновлення досягнень античної цивілізації, формування національних держав, криза римо-католицької церкви, формування гуманістичної системи цінностей, поширення раціоналізму, зростання авторитету науки.

Реформація – це широкий антифеодальний і антикатолицький рух в першій половині XVI ст., який заклав початок протестантизму. Це рух за необхідність удосконалювати церкву, світські порядки, правові інститути, за відновлення чистоти християнської релігійності.

Н. Макіавеллі пояснював утворення держави людським егоїзмом, який необхідно було приборкати. Він виступив із ідеєю стримування та противаг, змалював образ правителя, який нехтував законами моралі та релігії під час боротьби за владу. Вважав, що «мета виправдовує засоби».

Утопія (земля, якої не існує) – це вигаданий Т. Мором острів, на якому випадково опинився і прожив п'ять років моряк, розповідь якого змальовує соціалістичний лад: суспільна власність, рівність усіх, детальна регламентація у всіх аспектів життєдіяльності громадян, примусова праця, скорочення потреб, ліквідація розкоші.

Теорія суспільного договору є однією із теорій походження держави, яка виникла в результаті добровільної передачі індивідами свого права на самоврядування одній авторитетній особі, яка б мала діяти в ім'я всіх.

Теорія природних прав обґрунтовує ідею про невідчужувані права **особи**, до яких відносяться право на існування та діяльність, свободу **совісті, слова** та ін.

Просвітництво – широкий суспільний рух, який виник у II пол. XVIII ст. у **Франції** й мав за мету критику феодальної ідеології, релігійних забобонів, боротьбу за віротерпимість, свободу наукової та філософської думки. **Ш.-Л. Монтеск'є** вважав, що кожна форму правління (республіка, монархія, деспотизм) характеризує певний розмір території держави; він відстоював необхідність поділу влад, дав класичне визначення свободи. **Ж. Ж. Руссо** вважається засновником теорії народного суверенітету, прихильником безпосередньої демократії (прямого народоправління). Його політичним ідеалом була невелика демократична держава на тип Женевської республіки, де закони як акти загальної волі людей не могли порушуватися правителями.

І. Кант найповніше обґрунтував політичну доктрину лібералізму, є одним із перших творців концепції правової держави. Держава, на його думку, базується на поділі влади; виконавча влада має підпорядковуватись законодавчій; ідеалом є конституційна монархія; народ не має права на повстання, а лише на пасивний опір.

Проблемно-пошукові запитання

1. На які засади спиралася політична етика Конфуція?
2. Які стандарти життя намагалися запровадити старокитайські легісти?
3. Якими були підходи античних мислителів до визначення найкращої форми держави?
4. Чому Н. Макіавеллі називають засновником нової політичної науки? Визначте зміст терміну «макіавеллізм».
5. Розкрийте зміст теорії «суспільного договору». Чому теорію божественного походження держави замінила теорія «суспільного договору».

Теми для фіксованих усних повідомлень / рефератів

1. Політичні ідеї раннього християнства.
2. Політико-правові ідеї Реформації.
3. Н. Макіавеллі – засновник світської політичної науки.
4. Поняття суверенітету у концепції Ж. Бодена.
5. І. Кант про правову державу, етичні основи політики.

Тестові завдання

1. Установіть відповідність між поняттями та їхніми визначеннями

1. Олігархія	А. Влада юрби
2. Аристократія	Б. Правління більшості в інтересах загального загального блага
3. Політія	В. Правління невеликої групи заможних у власних інтересах
4. Охлократія	Г. Правління невеликої групи, що володіє майновим і освітнім цензом, на користь суспільства

2. Хто з мислителів Стародавнього Світу вперше виділив соціальні основи політичного правління?

- а) Конфуцій;
- б) Цицерон;
- в) Платон;
- г) Аристотель;
- д) Сократ;
- є) Шан Ян.

3. Кому може належати наступна характеристика демократії: «При демократії верховна влада належить демосу, а не законам. Рішення демосу контролюють демагоги. Демос стає деспотом і діє як тиран»?

- а) Платон;
- б) Сократ;
- в) Конфуцій;
- г) Шан Ян;
- д) Аристотель;
- є) Цицерон.

4. Хто з мислителів Стародавнього Світу міг би запропонувати правителю наступну нараду: «Навіщо, керуючи державою, знищувати людей? Якщо ви будете прагнути до добра, то й народ буде добрим»?

- а) Платон;
- б) Шан Ян;
- в) Аристотель;
- г) Конфуцій;
- д) Сократ.

5. Мислителі епохи Відродження вважали, що доля людини визначається її:

- а) знатним походженням;
- б) благородством, активністю;
- в) конфесійним статусом.

6. Кому з мислителів Нового часу притаманний наданий підхід до визначення форми державного правління «Республіканізм – це державний принцип відокремлення виконавчої влади (уряд) від законодавчої»?

- а) Д. Локк;
- б) І. Кант;
- в) Ш.-Л. Монтеск'є;
- г) Н. Макіавеллі;
- д) Т. Гоббс.

7. В поглядах якого мислителя Нового часу вперше з'явилися зачатки ідеї розподілу влад?

- а) Н. Макіавеллі;
- б) Д. Локк;
- в) Т. Гоббс;
- г) Г. Гроцій;
- д) Ш.-Л. Монтеск'є.

8. Французький письменник і філософ Жан-Жак Руссо в області політичної думки є теоретиком:

- а) правової держави;
- б) клерикалізму;
- в) егалітаризму;
- г) розділення влади;
- д) народного суверенітету;
- є) суспільного договору.

9. Встановіть відповідність між теоріями та філософами, які їх розробляли:

1. Джон Локк	А. Теорія розподілу влад.
2. Іммануїл Кант.	Б. Теорія правової держави.
3. Георг Гегель.	В. Теорія громадянського суспільства.

і виберіть правильні відповіді з перерахованих нижче:

1. 1А. 2. 1Б. 3. 2Б. 4. 2В. 5. 3В. 6. 3А.

10. Визначити автора наступного принципу: «...щоб не було можливості зловживання владою, необхідно мати такий порядок речей, при якому різні влади могли б стримувати одна одну».

- а) Ж.-Ж. Руссо;
- б) Н. Макіавеллі;
- в) Ш.-Л. Монтеск'є;
- г) Т. Гоббс.

Практичне заняття № 2

Тема 3. Політика як соціальне явище (1 година)

План заняття

1. Поняття і структура політики. Типологія політики
2. Функції політики в суспільному житті.

Мета і завдання заняття: правильно визначити поняття «політика»; пояснити відмінність у підходах різних мислителів до трактування терміна «політика»; охарактеризувати основні концепції політики; визначити структуру політики та охарактеризувати її елементи; розкрити суть основних функцій політики.

Вивчення зазначеного матеріалу потребує від здобувачів чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: політика, мета політики, витоки політики, нормативний підхід, конфліктологічний підхід, соціологічний підхід, функціональний підхід, директивний підхід, правовий підхід, системний підхід, інституціональний підхід, структурно-функціональний підхід, політичні відносини, політична свідомість, політичні процеси, політична організація, види політики, функції політики.

Основні теоретичні аспекти, що мають бути опрацьовані на практичному занятті

Політика – це вид людської діяльності, пов'язаний із боротьбою за владу, розподілом цінностей, управлінням державними та суспільними справами.

Метою політики є забезпечення панування одних суспільних груп над іншими, одних інтересів над іншими або узгодження соціальних інтересів.

Призначення політики – на основі спільних інтересів об'єднувати всі верстви суспільства, спрямовувати їх дії на вирішення важливих суспільно-державних завдань.

Теологічна концепція полягає в божественному трактуванні політики.

Натуралістична концепція у центр ставить природні чинники розвитку політики (природне середовище, клімат тощо), вона поєднує географічні, біологічні та психологічні концепції.

Соціальна концепція розглядає політику як результат соціальних чинників (економічні відносини, право та ін.).

Структура політики поєднує такі елементи: політична свідомість, політичні інститути, політичні відносини. У ній також виділяють економічну, соціальну, культурну політику.

До найважливіших **функцій політики** відносять: прогностичну, управлінську, інтеграції, виховну, ідеологічну, інноваційну та ін.

Проблемно-пошукові запитання

1. Чому політика є невід'ємною частиною суспільного життя, навіть у країнах із високим рівнем демократії та громадянської культури?
2. Чи можна розглядати політику як механізм узгодження інтересів, чи вона завжди є боротьбою за владу та домінування?
3. Яким чином соціальна структура суспільства впливає на політичні процеси, і чи може політика змінювати соціальну структуру у відповідь?
4. У чому полягає співвідношення моралі та політики: чи повинна політика керуватися етичними нормами, чи логікою доцільності?
5. Що, на вашу думку, означає вислів: «політика – це мистецтво можливого»?

Теми для фіксованих усних повідомлень / рефератів

1. Історія визначення поняття та категорії «політика», її сутнісних ознак.
2. Проблема типологізації політики.
3. Харизма та її роль у політиці.
4. Політика як спосіб узгодження суспільних інтересів і регулювання конфліктів.
5. Трансформація політики в умовах цифровізації та розвитку масових комунікацій.

Тестові завдання

1. Які з перелічених явищ були причиною виникнення політики?

- а) розповсюдження світових релігій;
- б) усвідомлення окремими громадянами приватних інтересів;
- в) поділ суспільства на класи;
- г) становлення капіталістичних відносин;
- д) поява перших державних утворень;
- є) територіальні конфлікти, війни;
- ж) національні конфлікти;
- з) виникнення ринкових відносин і вільного товарообміну;
- і) розповсюдження наукових знань і розвиток філософії.

2. Поняття «політика» у науковий обіг вперше ввів:

- а) Платон;
- б) Цицерон;

- в) Гегель;
- г) Овідій;
- д) Аристотель;
- є) Макіавеллі.

3. Метою політики є:

- а) забезпечення панування одних суспільних груп над іншими;
- б) узгодження соціальних інтересів;
- в) на основі спільних інтересів об'єднувати всі верстви суспільства і спрямувати їх дії на вирішення важливих суспільно-державних завдань;
- г) визначення лідера.

4. Який з відомих Вам підходів щодо меж просування політики в суспільне життя передбачає за державою роль «нічного сторожа»?

- а) тоталітаризм;
- б) лібералізм;
- в) анархізм;
- г) кейсіанство.

5. Який з відомих Вам підходів щодо меж просування політики в суспільне життя передбачає, що політика має безпосередньо керувати всіма іншими сферами суспільства?

- а) тоталітаризм;
- б) лібералізм;
- в) анархізм;
- г) кейсіанство.

Практичне заняття № 2

Тема 4. Влада в суспільстві (1 година)

План заняття

1. Основні підходи щодо визначення сутності влади.
2. Структура та агенти влади.
3. Класифікація влади. Відмінні особливості політичної влади.

Мета і завдання заняття: визначення поняття політичної влади, аналіз її змісту і структури; розгляд основних підходів до вивчення влади, характеристика мотивів і ресурсів політичної влади; засвоєння основних принципів функціонування політичної влади.

Вивчення зазначеного матеріалу потребує від здобувачів чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: деспотія, тиранія, охлократія, автократія, тоталітаризм, фашизм, комунізм, націонал-соціалізм, хунта, популізм, бюрократія, корпоративізм, теократія, демократія, плюралізм, опозиція, поліархія, політична влада, панування, підкорення, авторитет, мотиви влади, ресурси влади, легальність влади, легітимність влади, традиційна легітимність, харизматична легітимність, раціонально-легальна легітимність, суверенність влади,

Основні теоретичні аспекти, що мають бути опрацьовані на практичному занятті

Види влади: політична, економічна, духовна, сімейна, військова, інформаційна, соціальна та ін.

Основними підходами до трактування політичної влади є біхейвіористський, телеологічний, психологічний, структурно-функціональний, системний, реляціоністський.

Реляціоністський підхід розглядає владу як асиметричну соціальну взаємодію, яка складається і розвивається на основі обміну діяльністю між різними суб'єктами, у результаті чого один з них змінює поведінку іншого.

Системний підхід трактує владу в якості анонімної, понадперсональної властивості соціальної системи, знеособленої волі обставин, яка принципово не зводиться до характеристик індивідуального або групового суб'єкта. Це здатність системи забезпечити виконання її елементами взятих на себе обов'язків.

Політична влада – це можливість і здатність усіх суб'єктів політики здійснювати вплив на процес прийняття політичних рішень, їх реалізацію, на політичну поведінку індивідів, соціальних груп і об'єднань.

Основними рисами політичної влади є легальність, легітимність, верховенство, публічність, моноцентричність, ефективність і результативність, комплексне використання ресурсів.

Важливою ознакою політичної влади – є **поліресурсність**, тобто політичні структури, і насамперед держава, мають доступ практично до всіх видів ресурсів.

Одною із найважливіших **характеристик політичної влади** є **легітимність**. Легітимною є влада, з існуванням якої погоджується народ. М. Вебер розробив типологію легітимності (панування), виділивши традиційне, харизматичне та легальне панування.

Види ресурсів політичної влади: економічні, політичні, соціальні, силові, демографічні, культурні, правові та ін.

Проблемно-пошукові питання

1. Чи можлива влада без примусу, чи будь-яка влада в основі завжди містить елемент насильства або загрози?
2. У чому полягає головне джерело легітимності влади: закон, традиція, харизма лідера чи суспільна згода?
3. Чи може влада існувати без авторитету, і як співвідносяться поняття «влада», «авторитет» і «вплив»?
4. Яким чином економічні ресурси формують політичну владу, і чи можлива реальна політична рівність без економічної рівності?
5. Як цифрові технології та інформаційні ресурси змінюють природу влади (контроль інформації, маніпуляції, вплив соціальних мереж)?

Теми для фіксованих усних повідомлень/рефератів

1. Теорія «зсуву влади» О. Тоффлера.
2. Легітимність влади: основні концепції та механізми забезпечення
3. Ресурси влади та механізми їх реалізації в сучасному суспільстві
4. Влада і суспільство в умовах глобалізації та цифрової епохи
5. Конфлікт влади та моралі і механізми його подолання.

Тестові завдання

1. Установіть відповідність між поняттями та їхніми визначеннями

1. Медіакратія	А. Форма правління, при якій політична влада знаходиться в руках глави церкви, духовництва
2. Плутократія	Б. Форма влади, основним суб'єктом якої виступає найбільше багатий прошарок суспільства
3. Теократія	В. Влада мудреців-старійшин
4. Геронтократія	Г. Тип політичного режиму, який характеризується розподілом та розосередженням влади між її різними центрами та носіями
5. Поліархія	Д. Влада, заснована на впливі засобів масової інформації

2. Готовність об'єкта влади до підкорення може бути зумовлена наступними факторами:

- а) специфіка ситуації;
- б) сімейне становище;
- в) наявність власності;
- г) особисті якості об'єкта;
- д) характер вимог, що до нього висуваються;
- є) стать людини.

3. Обрати мотиви підкорення, що здатні надати владі суб'єкта найефективнішого та найміцнішого характеру:

- а) звичка підкорюватись;
- б) авторитет суб'єкта влади;
- в) переконання у необхідності підкорюватись;
- г) страх застосування санкцій;
- д) власні інтереси об'єкта влади.

4. Які різновиди влади слід віднести до класифікації за критерієм типу владарювання:

- а) конституційна;
- б) тоталітарна;
- в) автократична;
- г) деспотична;
- д) примусова;
- є) олігархічна;
- ж) демократична;
- з) політична.

5. Установіть відповідність між підходами до трактування явища влади та наданими їй визначеннями

1. Телеологічний підхід	А. Прагнення до влади – це сублімація пригніченого лібідо, що являє собою підданий трансформації потяг, переважно сексуального характеру
2. Психологічний підхід	Б. Первісні імпульси для виникнення влади дає притаманне індивідам прагнення до влади та володіння «політичною енергією».
3. Системний підхід	В. Влада – це система ресурсів за допомогою яких досягаються спільні цілі, це здатність виконувати певні функції на користь соціальній системі в її цілісності
4. Структурно-функціональний підхід	Г. Влада – це здатність соціального класу реалізовувати свої специфічні об'єктивні інтереси
5. Біхейвіористський підхід	Д. Влада – це здатність системи забезпечити виконання її елементами взятих на себе обов'язків

Практичне заняття № 3

Тема 5. Держава в політичній системі суспільства.

Громадянське суспільство (2 години)

План заняття

1. Поняття, ознаки і функції держави. Теорії походження держави.
2. Форми сучасної держави.
3. Основні принципи правової і соціальної держави
4. Взаємозв'язок правової держави і громадянського суспільства.

Мета і завдання заняття: розгляд сутності, ознак і властивостей держави, визначення її внутрішніх та зовнішніх функцій, вивчення специфіки діяльності державного апарата, розгляд основних форм державного правління і державного устрою, ознайомлення з теоріями походження держави, визначення відмінних ознак громадянського суспільства, аналіз основних теорій правової і соціальної держави, характеристика основних тенденцій розвитку державності в сучасному світі.

Вивчення зазначеного матеріалу потребує від здобувачів чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: держава, державна територія, громадянство, суверенітет, апарат держави, законодавча влада, виконавча влада, судова влада, органи контролю і нагляду, глава держави, уряд, парламент, суд, унітарна держава, автономія, федерація, конфедерація, суб'єкт федерації, розподіл влади, громадянське суспільство, правова держава, соціальна держава.

Основні теоретичні аспекти, що мають бути опрацьовані на практичному занятті

Держава є центральним інститутом політичної системи суспільства, що створюється для організації й управління життям населення на певній території за допомогою публічної влади, яка має загальнообов'язковий характер.

Основні теорії виникнення держави: теологічна, патріархальна, договірна, психологічна, насильства, марксистська (соціально-економічна). **Основні ознаки держави:** наявність системи суверенної політичної влади, територія, монополія на легальне застосування сили, державна мова, апарат держави, населення, національна правова система.

Функції держави за сферами діяльності поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх відносять правову, соціально-економічну, екологічну,

культурно-виховну; до зовнішніх – функцію оборони країни, функцію співробітництва з іншими державами, функцію підтримки світового порядку.

Поняття «**форма держави**» включає у себе такі елементи: форма державного правління, форма державного устрою, форма державного режиму.

Державне правління – це спосіб організації вищої державної влади та система її взаємин з населенням. Виділяють: монархію (абсолютну і конституційну, яка поділяється на парламентську і дуалістичну) та республіку (недемократичну і демократичну у вигляді президентської, парламентської або змішаної моделі).

Державний устрій – це поділ держави на певні складові та розподіл влади між державою та цими складовими. Державний устрій характеризує внутрішню структуру держави, її національно-територіальну організацію. Види форм державного устрою: унітарні (прості або ускладнені) і федеративні (створені за історичним принципом, національні, територіальні та змішані) держави.

Конфедерація є формою міждержавного об'єднання, союзом незалежних держав, що створюється для виконання економічних, політичних, військових та інших завдань. Держави, що входять до конфедерації, зберігають свій суверенітет і мають власні органи влади. Конфедерації є досить нестійкими державними утвореннями, які або розпадаються, або перетворюються на федерації.

Правова держава – це суверенна, політико-територіальна організація публічної влади, яка базується на принципах поваги до особи й недоторканності її прав і свобод, верховенства права, дотримання закону.

Основні риси правової держави – верховенство права, пріоритет прав людини над правами держави, поділ влади, розвинена правова культура, тісний зв'язок національного права з міжнародним та ін.

Соціальною називають державу, яка прагне і здатна здійснити політику, спрямовану на забезпечення громадянських прав усіх членів суспільства, гарантування умов для гідного життя людей.

Громадянське суспільство – це сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються нею.

До **рис** громадянського суспільства відносяться: плюралізм ідеологій, багатопартійність, розвинута соціальна структура, контроль суспільства за діяльністю державних органів, ринкова економіка та інші.

Основними інститутами громадянського суспільства є: сім'я, церква, заклади освіти, приватна власність, засоби масової інформації, виробничі спілки, політичні партії, громадські організації.

Уявлення про громадянське суспільство почали розвиватися ще в античні часи (Платон, Цицерон), під ним розуміли до XVII ст. політичну державу. В епоху Нового часу громадянське суспільство було відокремлено від держави.

Провідною тенденцією останніх десятиліть у світовій політиці є ослаблення національної державності, зумовлене двома основними причинами – нормативною та економічною. Проте сьогодні однією з найпоширеніших у політичній науці є позиція, відповідно до якої в умовах кризи глобальної безпеки головним питанням світової політики стає не зменшення державності, а, навпаки, її посилення.

Проблемно-пошукові питання

1. В чому особливості політологічного підходу до визначення держави?
2. Прокоментуйте висловлення М. Вебера: «Людство не вигадало нічого більш вишуканого в політиці, ніж політичний союз, яким є держава».
3. Визначте сутність монархії як форми державного правління. В чому особливості інституту монархії в сучасних умовах?
4. В чому сутність принципу розподілу влади? Що представляє собою механізм «стримувань і противаг»? Наведіть приклади.
5. Дайте визначення автономії. В чому відмінність федерації від ускладненої унітарної держави?
6. Назвіть умови існування правової держави. Які держави можна назвати правовими?
7. Чи може держава бути справді демократичною без розвиненого громадянського суспільства, чи демократія можлива лише формально?
8. Чи є громадянське суспільство реальною силою впливу на державу, чи воно часто перетворюється на інструмент політичних еліт?
9. В чому полягає зміна місця і ролі держави в контексті світових тенденцій політичного розвитку?

Теми для фіксованих усних повідомлень / рефератів

1. Основні шляхи формування правової держави в умовах посттоталітарного розвитку суспільства.
2. Громадянське суспільство: сутність, принципи формування та основні інститути.

3. Взаємодія держави і громадянського суспільства: моделі співпраці та конфлікту.
4. Становлення громадянського суспільства в Україні: проблеми, виклики та перспективи розвитку.
5. Тенденції розвитку державності в сучасному світі.

Тестові завдання

1. Хто з прихильників теорії «суспільного договору» виникнення держави пов'язував з необхідністю приборкання «природної агресивності людини»?

- а) Т. Гоббс;
- б) Ж.-Ж. Руссо;
- в) І. Кант;
- г) Джон Локк;
- д) Ш.-Л. Монтеск'є.

2. Установіть відповідність між поняттями та їхніми визначеннями

1. Суверенітет	А. Незалежність і верховенство державної влади
2. Держава	Б. Адміністративно-територіальна організація держави, система взаємовідносин вищих державних і регіональних органів влади
3. Форма правління	В. Інституціональний розподіл повноважень між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади
4. Форма державного устрою	Г. Особлива форма організації політичної влади, що володіє суверенітетом, монополією на застосування узаконеного насильства і здійснюючого керування суспільством
5. Поділ влади	Д. Структура вищих органів державної влади

3. Перший крок на шляху розмежування понять «суспільство» та «держави» зробив:

- а) І. Кант;
- б) Н. Макіавеллі;
- в) Т. Гоббс;
- г) Г. В. Ф. Гегель.

4. Встановіть відповідність між зазначеними теоріями походження держави та їх авторами:

1. Томас Гоббс.	А. Класова теорія.
2. Карл Маркс.	Б. Психологічна теорія.
3. Габріель Тард.	В. Договірна теорія.

і виберіть правильні відповіді з перерахованих варіантів:

1. 1А. 2. 1В. 3. 2А. 4. 2Б. 5. 3Б. 6. 3В.

5. Вибрати правильні твердження щодо розподілу повноважень центру та суб'єктів федеративної держави:

- а) центр має виключне право на здійснення зовнішньої політики;
- б) центр має право односторонньої зміни кордонів суб'єктів федерації;
- в) суб'єкти наділені правом сепаратизму;
- г) центр використовує владу без прямого схвалення суб'єктів;
- д) центр має право зміни союзної Конституції без згоди суб'єктів.

6. Установіть відповідність між поняттями та їхніми визначеннями

1. Форма держави	А. Територіально-політична організація держави, політико-правовий статус її складових частин та принципи їх взаємовідносин з центральними органами влади і між собою
2. Держава	Б. Сфера спілкування й солідарності, спонтанної самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій громадян, яка захищена необхідними законами від прямого втручання і регламентації з боку держави
3. Правова держава	В. Певний спосіб організації і функціонування вищих органів державної влади, що складається під впливом історичних, географічних, соціокультурних та інших умов розвитку
4. Громадянське суспільство	Г. Структурована і правовим шляхом унормована суверенна суспільна (публічна) влада, що здійснює контроль над певною територією і виступає від імені всього суспільства при вирішенні внутрішніх і зовнішніх питань
5. Державно-територіальний устрій	Д. Форма організації і діяльності публічно-політичної влади, яка функціонує згідно з принципом верховенства права, за якої діють усталені правові норми, встановлені в порядку, що визначений Конституцією, гарантуються права і свободи людини, владні структури не втручаються у сферу громадського суспільства

7. Відносини, що регулюють стосунки в громадянському суспільстві, носять характер:

- а) підкорення та панування;
- б) вдячності та пошани;
- в) конкуренції та солідарності;
- г) свавілля та вседозволеності.

8. Обрати вірні твердження в характеристиці громадянського суспільства:

- а) одноманітна форма власності;
- б) регульовані ринкові відносини;
- в) централізація владних повноважень;
- г) політичний плюралізм;
- д) розподіл влад;
- є) монополія ідеології та світогляду;
- ж) свобода совісті;
- з) наявність одного укладу в економіці.

9. Які з перелічених принципів забезпечує правова держава

- а) послаблення соціальної нерівності;
- б) судовий захист особистості;
- в) збереження миру та злагоди в суспільстві;
- г) взаємна відповідальність держави і громадян;
- д) затвердження в суспільстві соціальної справедливості;
- є) надання особистості джерел для існування;
- ж) максимальна гарантія прав та свобод особистості.

10. Які ознаки та функції притаманні соціальній державі:

- а) згладжування майнової та індивідуальної нерівності в суспільстві;
- б) відмова від приватної власності;
- в) збереження відносин конкуренції в суспільстві;
- г) збереження громадянського миру в суспільстві;
- д) заборона підприємницької діяльності.

Практичне заняття № 4

Тема 8. Політична свідомість і політична культура. (1 година)

План заняття

1. Сутність та види політичної свідомості.
2. Поняття, структура і функції політичної культури.
3. Типологізація політичної культури

Мета і завдання заняття: знайомство с феноменом політичної культури, визначення її структури та основних елементів, вивчення найважливіших функцій політичної культури, визначення поняття політичної свідомості, характеристика основних видів політичної поведінки та участі, аналіз форм політичного протесту, природи абсентеїзму, розгляд основних типів політичної культури, аналіз специфічних рис політичної субкультури.

Вивчення зазначеного матеріалу потребує від здобувачів чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: політична культура, політичний досвід, політична свідомість, політичний стереотип, політичний міф, політичний символ, політична поведінка, політична участь, абсентеїзм, політичний протест, електоральна поведінка, патріархальна культура, підданська культура, активістська культура, культура участі, фрагментарна культура, інтегрована культура, консенсусна культура, конфліктна культура, субкультура.

Основні теоретичні аспекти, що мають бути опрацьовані на практичному занятті

Політична культура – це зумовлена історичним досвідом система відносно стійких цінностей, настанов та переконань, що визначають поведінку суб'єктів політики.

Термін «політична культура» вперше вжив німецький філософ кінця XVIII ст. І. Г. Гердер, а в активне застосування його ввів у 1956 р. американський політолог Г. Алмонд. Серед авторів сучасних концепцій політичної культури – С. Верба, Л. Пай, Р. Таккер та ін.

В структурі політичної культури можна виділити нормативний елемент (політичний досвід), ціннісний елемент (політичну свідомість) та поведінковий елемент (моделі політичної поведінки).

Політичний досвід фіксується в політичних традиціях, ідеологіях, символах, стереотипах і міфах, а також у формі існуючої політичної системи – її інститутах, нормах, системі зв'язків і моделях поведінки.

Політичний стереотип – це спрощене, схематичне уявлення про політичний об'єкт.

Політичний міф – стійкий некритичний, емоційно забарвлений образ, уявлення про політичні події, явища і процеси.

Політичний символ – знак, що виконує комунікативну функцію між суб'єктами політичних відносин.

Політична свідомість – це система політичних почуттів, знань, цінностей і переконань людей, на основі яких формуються стійкі орієнтації й настанови людей стосовно політичної системи та їх місця в даній системі,

закріплюються певні моделі політичної поведінки. У структурі політичної свідомості можна виділити статичні елементи (політичні цінності, політичні переконання, політичні орієнтації) та динамічні елементи (суспільна думка, масові настрої та ін.).

Політична поведінка – це взаємодія соціальних суб'єктів (індивідів, соціальних груп) і політичної системи. До основних форм політичної поведінки відносять політичну участь та політичну неучасть (абсентеїзм).

Політична участь – це вплив індивідів і соціальних груп на політичну систему, її елементи, процес прийняття політичних рішень. Найпоширенішою формою політичної участі є електоральна участь.

Політичний протест – це виявлення негативного ставлення до політичної системи в цілому або до її окремих елементів, норм, цінностей у відкритій демонстративній формі. До форм політичного протесту відносять: мітинги; страйки; демонстрації; бойкоти; тероризм та ін.

Абсентеїзм – це ухилення від участі в політичному житті, втрата інтересу до політичного життя.

Елементами змісту поняття «політична культура» є думки, почуття, оцінки більшості громадян в їхньому ставленні до такого політичного об'єкта як держава, до гілок влади, до того, ким та як приймаються політичні рішення. До елементів змісту поняття «політична культура» належать такі національні цінності як свобода, державність, гуманізм, справедливість, бажання захистити незалежність та економічні інтереси своєї держави.

Типи політичної культури: патріархальна, підданська, активістська (за Г. Алмондом, С. Вербою); демократична, авторитарна і тоталітарна; замкнута та відкрита; консенсусна (інтегрована) і конфліктна (фрагментарна); елітарна та масова, інтегрована та фрагментарна, ринкова та бюрократична.

Виходячи з **цивілізаційного принципу**, виділяють індо-буддійську, конфуціансько-буддійську, ісламську, західну і православну культури, а за **домінуючою культурою**: англо-американську, континентально-європейську, доіндустріальну і тоталітарну культури.

Функції політичної культури – пізнавальна, інтегративна, комунікативна, забезпечення інтересів відповідних соціальних спільнот, регулююча, виховна, прогностична.

Проблемно-пошукові запитання / рефератів

1. Яку роль відіграє політична культура в житті суспільства, особистості?
2. Чи може політична культура бути вирішальним чинником розвитку демократії, чи ключову роль все ж відіграють економіка та політичні інститути?

3. Яким чином політична свідомість громадян формується під впливом пропаганди та медіа, і чи можливо зберегти критичне мислення в умовах інформаційного тиску?
4. Чому в одних суспільствах переважає активна громадянська позиція, а в інших — політична пасивність, і які чинники це визначають?
5. Чи є політична культура стабільною категорією, чи вона швидко змінюється під впливом історичних подій, криз і війни?

Теми для фіксованих усних повідомлень

1. Роль міфів в політиці.
2. Тероризм: сутність, причини виникнення та засоби боротьби з ним.
3. Політична культура як фактор стабільності та розвитку політичної системи.
4. Типологія політичної культури: патріархальна, підданська та активістська (за Г. Алмондом і С. Вербою).
5. Особливості політичної участі молоді.
6. Політична культура як чинник модернізації суспільства.

Тестові завдання

1. Установіть відповідність між поняттями та їхніми визначеннями

1. Політичний стереотип	А. Відображення соціальними суб'єктами політичної дійсності у різноманітних формах і на різних рівнях її прояву
2. Політична соціалізація	Б. Система історично сформованих політичних угруповань, переконань, цінностей, норм, моделей політичної поведінки усіх суб'єктів політичного процесу
3. Політична культура	В. Статичне уявлення, що спирається на вірування і дозволяє упорядковувати та інтегрувати факти, структурувати бачення колективного теперішнього і майбутнього
4. Політична свідомість	Г. Спрощене, схематизоване, аксіоматичне і емоційно забарвлене уявлення про той чи інший суб'єкт політики соціальне чи політичне явище
5. Політичний міф	Д. Процес засвоєння культурних цінностей, політичних орієнтацій, освоєння форм політичної поведінки, придатних для даного суспільства

2. Процес впровадження політичних цінностей називається:

- а) політичною соціалізацією;
- б) передвиборчою агітацією;
- в) культурною інтеграцією особи;
- г) політичною стратифікацією.

3. Які з вказаних типів політичної культури будуть належати до типології, проведеної за формаційним критерієм?

- а) президентська;
- б) монархічна;
- в) рабовласницька;
- г) східна;
- д) феодальна;
- є) східна.

4. Який тип мислення притаманний індивіду, якщо його носій усвідомлює існування політичної свідомості і її вплив на політичне життя, але не схилений приймати участі у політичній діяльності?

- а) беручий участь;
- б) провінціальний;
- в) залежний.

5. Установіть відповідність між поняттями та їхніми визначеннями

1. Активістська політична культура	А. «Змішаний» тип політичної культури, у якому переважає політична культура участі
2. Патріархальна політична культура	Б. Сукупність орієнтацій громадян на активне включення в політичне життя, вплив на політичну систему
3. Підданська політична культура	В. Політична культура, що характеризується єдністю суспільства по основних цінностях і толерантністю
4. Громадянська політична культура	Г. Сукупність орієнтацій громадян на локальні цінності – громаду, рід, клан і на конкретні особистості
5. Гомогенна політична культура	Д. Сукупність орієнтацій громадян, що мають Характер пасивного ставлення до політичної системи

6. Які з перелічених функцій притаманні політичній свідомості?

- а) формування загальноприйнятого образу майбутнього;
- б) формування та розвиток особистості як активного суб'єкта політичних відносин;

- в) забезпечення різним групам можливості співіснувати в межах певної політичної системи;
- г) можливість передбачення вірогідних варіантів практичних дій різних соціальних груп в певних умовах та ситуаціях;
- д) орієнтація особистості відповідно політичної участі;
- є) забезпечення стійкого та стабільного політичного життя;
- ж) формування системи знань про навколишню політичну дійсність.

7. За критерієм специфіки цивілізації визначте приналежність наступних характеристик політичної культури (Захід та Схід):

- а) відсутність переконання в необхідності контролю за діяльністю урядовців;
- б) політична індиферентність особистості;
- в) раціональне відношення до виконання елітами та лідерами своїх функцій управління;
- г) схильність до авторитарного типу правління;
- д) усвідомлення самодостатності особистості для здійснення влади.

8. Політична ідеологія є головним засобом виразу:

- а) емпіричної політичної свідомості;
- б) теоретичної політичної свідомості;
- в) повсякденної політичної свідомості.

9. Визначити сучасних політологів-фахівців теорії політичної культури:

- а) О. Конт;
- б) Г. Алмонд;
- в) Г. Спенсер;
- г) Є. Вятр;
- д) Г. Пауелл.

10. Культура функціонування політичних інститутів передбачає:

- а) культуру політичної участі;
- б) культуру засвоєння політичних настанов;
- в) культуру регулювання політичної поведінки;
- г) культуру політичної діяльності;
- д) культуру прийняття та реалізації політичних рішень.

Практичне заняття № 4

Тема 9. Політика і засоби масової інформації (1 година)

План заняття

1. Роль і функції засобів масової інформації в політичному процесі.
2. Поняття і сутність політичного маніпулювання.

Мета і завдання заняття: визначення понять «засоби масової інформації», «четверта влада», виділення основних рис засобів масової інформації, розкриття взаємозв'язку ЗМІ та політики, визначення основних функцій ЗМІ; пояснення сутності політичного маніпулювання, окреслення його меж та засобів обмеження.

Вивчення зазначеного матеріалу потребує від здобувачів чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: засоби масової інформації, політичне маніпулювання, публік-рілейшнз політична комунікація, комунікаційні партнери, комунікація, пропаганда, телебачення, преса, функції засобів масової інформації, інформаційний процес, інформаційне суспільство, медіалогія, громадська думка, Інтернет, цензура, інформаційна політика

Основні теоретичні аспекти, що мають бути опрацьовані на практичному занятті

Засоби масової інформації – це розгалужена мережа установ, що займаються збором, обробкою, поширенням інформації.

Риси засобів масової інформації: публічність (необмежене, неперсоніфіковане коло споживачів); наявність спеціальних технічних засобів: непряма, розділена в просторі та часі взаємодія комунікаційних партнерів; непостійний характер аудиторії, переважна односпрямованість впливу від комунікатора до реципієнта.

Основні функції ЗМІ: інформаційна, освітня, соціалізація, критики і контролю, артикуляції та інтеграції, мобілізаційна, оперативна.

Раціональна інформаційна модель побудована на переконанні людей через інформацію та аргументацію за законами логіки.

Емоційна інформаційна модель розрахована на психологічний вплив, де розум людини має бути підпорядкований почуттям.

Політичне маніпулювання – це приховане управління політичною свідомістю та поведінкою людей з метою примусити їх до дії (бездіяльності) всупереч власним інтересам.

Способи політичного маніпулювання пряма підтасовка фактів замовчування невігідної інформації; розповсюдження брехні та наклепів;

навішування ярликів для компрометації політиків чи політичних ідей; напівправа; засоби лінгвістичного маніпулювання.

Під «пропагандою» переважно розуміють використання нечесних прийомів. Її **прийомами** є: суцільна брехня, огульні узагальнення, наклеювання ярликів тощо.

Серед основних **форм суспільної організації ЗМІ** виділяються; державна, приватна (комерційна), громадсько-правова.

Проблемно-пошукові запитання

1. Який із засобів масової інформації має найсильніший вплив на суспільство?
2. Чому ЗМІ часто називають «четвертою владою»?
3. Чи можуть засоби масової інформації залишатися незалежними в умовах політичної конкуренції, чи медіа завжди стають інструментом впливу певних сил?
4. Де проходить межа між інформуванням і маніпуляцією, і як громадяни можуть розпізнати політичні технології у медіапросторі?
5. Чи здатні соціальні мережі замінити традиційні ЗМІ як головне джерело політичної інформації та формування громадської думки?

Теми для фіксованих усних повідомлень / рефератів

1. Роль засобів масової інформації у формуванні громадської думки та демократизації суспільства.
2. Політичний плюралізм та діяльність засобів масової інформації.
3. Політична пропаганда і маніпуляція в засобах масової інформації: методи та наслідки.
4. Соціальні мережі та цифрові медіа в сучасній політиці: можливості, загрози, вплив на демократію.
5. Політична комунікація: механізми взаємодії влади, суспільства та медіа.

Тестові завдання

1. Для якого політичного режиму невід'ємною умовою є безумовне підпорядкування преси контролю з боку однієї партії?

- а) авторитарного;
- б) тоталітарного;
- в) демократичного;
- г) ліберального.

2. Домінуючою інформаційною моделлю в умовах тоталітарного політичного режиму є:

- а) раціональна;
- б) військова;
- в) суспільно-конфліктна;
- г) емоційна;
- д) приватна.

3. Виберіть правильні твердження щодо характеристики функції контролю та критики в діяльності засобів масової інформації в умовах демократичного суспільства:

- а) опора на авторитет суспільної думки та закон;
- б) застосування адміністративних санкцій до порушників;
- в) необмеженість об'єкта критики;
- г) застосування методів економічного покарання правопорушників;
- д) моральна та юридична оцінка тим чи іншим фактам та особам;

4. Який з відомих засобів розповсюдження інформації є типовим для телебачення (преси)?

- а) постійний;
- б) фрагментарний;
- в) систематизований;
- г) послідовний;
- д) фракційний.

5. На що має спиратися маніпулювання, щоб бути ефективним?

- а) власний досвід людей;
- б) повсякденні уявлення людей;
- в) стереотипи у свідомості людей;
- г) системи спілкування, що не контролюються державою;
- д) менталітет народу.

6. Головними перешкодами на шляху маніпулятивного використання ЗМІ є:

- а) власний досвід людей;
- б) менталітет народу;
- в) стереотипи у свідомості людей;
- г) повсякденні уявлення людей;
- д) незалежні ЗМІ;
- є) системи спілкування, що не контролюються державою.

7. Установіть відповідність між зазначеними функціями ЗМІ та їхніми змістом

1. Артикуляційна функція	А. Спонування людей до певних політичних дій
2. Інформаційна функція	Б. Отримання і розповсюдження відомостей про політичні події
3. Інтеграційна функція	В. Вираз різних суспільних інтересів
4. Мобілізаційна функція	Г. Об'єднання політичних суб'єктів
5. Освітня функція	Д. Надання знань про політику

8. Яка інформаційна модель побудована на переконанні людей через логічну аргументацію?

- а) маніпулятивна;
- б) фрагментарна;
- в) емоційна;
- г) воєнізована;
- д) раціональна;
- є) правова.

9. Що покладено в основу політичного маніпулювання?

- а) індивідуальні думки і судження;
- б) наукові дослідження;
- в) соціально-політичні міфи;
- г) чутки та плітки;
- д) повідомлення засобів масової інформації.

10. Переваги політичного маніпулювання як засобу соціального управління полягають в тому, що воно:

- а) має можливість застосування силових методів;
- б) не потребує значних матеріальних коштів;
- в) надає можливість адміністративного покарання;
- г) надає знання для адекватної оцінки відомостей, отриманих зі ЗМІ;
- д) здійснюється непомітно для підлеглих;
- є) відбиває різні суспільні інтереси.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Теоретичні основи науки про суспільство та соціологічні галузеві теорії

Практичне заняття № 5

Тема 11. Соціологія, її місце і роль у науці та суспільстві (1 година)

План заняття

1. Предмет соціології. Закони та категорії соціологічної науки
2. Структура, функції, методи соціології

Мета теми: вивчення предмету соціології; знайомство з її історією, парадигмами, методами і категоріями, виявлення місця соціології в системі гуманітарних наук, вивчення основних функцій соціології.

Вивчення зазначеного матеріалу потребує від здобувачів чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: об'єкт та предмет соціології, структура соціологічного знання, категорії соціології, соціальне, соціальний закон, функції соціології, методи соціології, основні проблеми дослідження і вивчення соціології.

Основні теоретичні аспекти, що мають бути опрацьовані на практичному занятті

Соціологія – це наука про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів, про механізми і принципи їх взаємодії.

Намагання пізнати, осмислити суспільство, реалізувати своє ставлення до нього супроводжувало людство на всіх етапах його історії. На цій хвилі й постала у **30-х роках XIX ст.** соціологія як наука.

Термін «соціологія» походить від латинського слова «societas» (суспільство) та грецького «logos» (слово, значення). Впровадив його до наукового вжитку у 30-х роках XIX ст. французький філософ, соціолог **Огюст Конт** (1798–1857).

Об'єктом соціології є суспільство як цілісна соціальна реальність, що відбиває ту чи іншу сторону соціального життя, такі об'єктивні явища суспільства, як соціальні відносини, соціальні зв'язки, соціальні організації, соціальні інститути тощо.

Предметом соціології є соціальне життя суспільства, закони і закономірності функціонування і розвитку суспільства, соціальних суб'єктів.

Соціальний закон – об’єктивний і повторюваний причинний зв’язок між соціальними явищами та процесами, які виникають внаслідок масової діяльності людей або їх дій.

Категорії соціології – найбільш загальні поняття, які віддзеркалюють суттєві сторони її об’єкта, предмета, розкривають механізми вияву законів і закономірностей, які вона вивчає. Однією з особливих і найуживаніших у соціології є **категорія «соціальне»**.

Соціальне (лат. « s o c i a l i s » – товариський, громадський) сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, інтегрована індивідами чи спільнотами у процесі спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, явищ і процесів суспільного життя.

Категорія «соціальне» тісно взаємодіє з категорією **«соціальні відносини»**. Соціальні відносини – самостійний, специфічний вид суспільних відносин, які виражають діяльність соціальних суб’єктів, зумовлену їх неоднаковим становищем у суспільстві та роллю в суспільному житті.

Під **структурою соціологічного знання** розуміють систему взаємопов’язаних уявлень, поглядів, підходів, теорій про соціальну дійсність на різних рівнях, виходячи із ступеня узагальнення або конкретизації пояснення соціальної дійсності.

Складовими структури соціологічного знання є теоретична, фундаментальна, прикладна та емпірична соціологія. В структурі соціології виділяють макросоціологію і мікросоціологію.

Функції соціології визначають її завдання перед суспільством. Найголовнішими функціями соціології є пізнавальна, описова, інформаційна, прогностична, ідеологічна, методологічна, соціального управління, виховна.

Методи соціології – правила соціального пізнання, технологічний принцип вивчення об’єкта чи його предметних галузей. В соціології використовують, по-перше, загальнонаукові методи (історичний, структурно-функціональний, порівняльний, системний, аналіз, синтез та ін.), по-друге, власні методи соціологічного дослідження.

Методи соціологічного дослідження діляться на методи збору інформації (метод аналізу документів, метод спостереження, метод опитування, метод експерименту) і методи аналізу матеріалу.

Соціологія пов’язана з такими суспільними науками, як соціальна філософія, історія, правознавство, політологія, соціальна психологія та ін.

Проблемно-пошукові запитання

1. Чим відрізняється соціологія від інших наук про суспільство?
2. Як визначається об'єкт і предмет соціології? В чому полягає їх відмінність? Чим соціальні закони вони відрізняються від законів природи?
3. За якими критеріями класифікують соціальні закони? Якою є структура соціологічного знання? Чим відрізняється теоретична соціологія від емпіричної соціології?
4. Що дає знання соціології сучасній людині?
5. Чому зростає значення соціології в наш час?

Теми для фіксованих усних повідомлень / рефератів

1. Роль соціології в соціальному реформуванні сучасного суспільства.
2. О. Конт – родоначальник соціології.
3. «Теорія соціальної дії» М. Вебера.
4. Основні напрямки розвитку західної соціології ХХ століття.
5. Становлення і розвиток соціологічної думки в Україні.

Тестові завдання

1. Соціологія як наука виникла:

- а) після Другої світової війни;
- б) на початку ХХ ст.;
- в) в першій половині ХІХ ст.;
- г) у ХVІІІ ст.

2. Яке визначення «соціології» є найпоширенішим?

- а) соціологія – це теж саме що і політична соціологія;
- б) соціологія – це наука про суспільство (соціум);
- в) соціологія – це одна із сукупності політико-соціально орієнтованих дисциплін;
- г) соціологія – це наука про закономірності функціонування політики.

3. Визначити автора наукового твору «Курс позитивної філософії»

- а) М. Вебер;
- б) К.Маркс;
- в) Е. Дюркгейм;
- г) О. Конт.

4. Сутність позитивизму складає ідея про те, що:

- а) поведінка людей залежить від приналежності до певної соціальної групи;
- б) істинними є лише ті знання, що засновані на емпіричних даних;

- в) поведінка має розглядатися з точки зору природних особливостей людини;
- г) пізнавальну цінність має лише теоретичне мислення.

5. Під структурою соціологічного знання розуміють:

- а) орієнтацію соціологічного дослідження;
- б) рівні соціологічного пізнання;
- в) ступінь узагальнення соціологічного знання;
- г) певним чином упорядковану систему знань про суспільство як динамічно-функціонуючий соціальний організм.

6. Установіть відповідність між поняттями та їхніми визначеннями

1. Об'єкт соціології	А. Суспільство в цілому (вся сфера соціального).
2. Категорії соціології.	Б. Загальні поняття, які відображають універсальні особливості соціальної дійсності, загальні закономірності розвитку соціальних явищ і процесів.
3. Метод соціології	В. Спосіб одержання вірогідних соціологічних знань; сукупність застосовуваних прийомів і процедур для емпіричного й теоретичного пізнання соціальної реальності
4. Соціальний закон	Г. Об'єктивний і повторюваний причинний зв'язок між соціальними явищами та процесами, які виникають внаслідок масової діяльності людей або їх дій.
5. Предмет соціології	Д. Сфера становлення, розвитку і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів.

7. Визначити найважливіші функції, які виконує соціологія

- а) гносеологічну, інформаційну,
- б) світоглядну, освітньо-виховну,
- в) нормативну, символічну,
- г) комутативну, захисну,
- д) прогностичну, інструментальну.

8. На які рівні найчастіше структурують сучасну соціологію?

- а) теоретичний;
- б) галузевий;
- в) прагматичний;
- г) емпіричний;
- д) універсальний.

9. Якого рівня в структурі сучасної соціології не існує?

- а) теоретичний;
- б) галузевий;
- в) прагматичний;
- г) емпіричний.

10. Термін «соціологічні теорії середнього рівня» в соціологію ввів:

- а) Т. Парсонс;
- б) П. Сорокін;
- в) Р. Мертон;
- г) Г. Спенсер;

Практичне заняття № 5

Тема 12. Суспільство як соціальна система (1 година)

План заняття

1. Сутність та типологія суспільств.
2. Характеристика основних елементів суспільства
3. Соціальна структура суспільства

Мета теми: усвідомлення сутності поняття «суспільство», його основних ознак; характеристика історичних типів суспільства, закономірності розвитку та функціонування суспільства; розкриття змісту основних елементів соціальної структури суспільства; охарактеризувати особливості сучасного українського суспільства.

Вивчення зазначеного матеріалу потребує від здобувачів чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: суспільство, соціальні зміни, соціальний розвиток, модернізація; соціальна структура; соціальна дія, соціальна взаємодія, соціальні відносини; соціальний інститут, соціальна організація, соціальна спільнота, верства, соціальна група.

Основні теоретичні аспекти, що мають бути опрацьовані на практичному занятті

У соціологічній науці термін «**суспільство**» розглядається в широкому і вузькому значеннях. У **широкому значенні** – це сукупність відносин, зав'язків між людьми, що історично розвиваються і складаються в процесі їхньої спільної життєдіяльності. У **вузькому значенні** – це історичний конкретний тип (рід, вид, підвид) того чи іншого суспільства, певні форми

соціальних відносин і зав'язків, що відображають всебічну залежність індивідів одне від одного.

Основні ознаки суспільства: спільність території, цілісність і сталість (єдине ціле); здатність підтримувати та відтворювати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків; певний рівень розвитку культури, система норм і цінностей; автономність та самодостатність, самовідтворення, саморегулювання, саморозвиток.

Типологізація суспільств – це класифікація суспільства на основі визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак, які відрізняють одні суспільства від інших.

Залежно від критеріїв соціологи по-різному визначали типи суспільств. Наприклад, **беручи за головну ознаку писемність**, їх поділяли на писемні та дописемні. **За критерієм чисельності рівнів управління** та ступенів соціальної диференціації всі суспільства поділяють на прості і складні.

Характерним для соціології є розподіл суспільства на **традиційне та індустріальне**. В основі цієї типології лежить критерій способу здобуття засобів існування. Застосування цього критерію іншими соціологами передбачає, ще постіндустріальне суспільства (правда, не у всіх країнах, а лише у найрозвинутіших). Існують й інші підходи до типологізації суспільства. Зокрема в середині XIX століття К.Маркс запропонував власну типологію суспільства **за способом виробництва і формою власності** – первіснообщинна, рабовласницька, феодальна, капіталістична, комуністична суспільно – економічні формації.

Громадянське суспільство – це сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризується високим рівнем суспільної свідомості то політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються нею.

Всі суспільства розвиваються. **Соціальні зміни** – це перехід соціальних систем, спільнот, інститутів та організацій з одного стану в інший.

Поняття «соціальні зміни» конкретизують **поняття розвитку** – незворотних спрямованих змін матеріальних та ідеальних об'єктів. Розвиток передбачає перехід від простого до складного, від нижчого до вищого. Процес соціальних змін, що відбувається впродовж періоду переходу суспільства від доіндустріальної к індустріальної форми життя носить назву **модернізація**.

Система являє собою сукупність елементів, між якими існує взаємозв'язок і взаємодія, і які в цій взаємодії утворюють єдине ціле.

Соціальна система – це складноорганізоване цілісне утворення, впорядковане і пов'язане з сукупністю взаємно детермінованих зв'язків між його елементами.

До **основних ознак соціальної системи** відносять: взаємозв'язок групи елементів; утворення цими елементами стійкої цілісності; внутрішня взаємодія усіх елементів; здатність взаємодіяти з іншими елементами; має свою структуру, внутрішню будову; відносно автономна; самоорганізована і саморегульована система; виконує численні функції; скерована на досягнення певного результату.

У суспільстві існує складна **ієрархія соціальних систем**, які відрізняються одна від одної.

Соціальна спільність – це сукупність індивідів, яка реально існує, яку можна емпірично зафіксувати, що відрізняється відотною цілісністю та виступає самостійним суб'єктом соціальної дії (молодь, політична партія, сім'я тощо).

Соціальна група – відносна мала кількість людей, пов'язаних між собою формою діяльності, спільністю інтересів, норм, цінностей.

Соціальний інститут – це стійка, організована форма діяльності груп, спільностей людей, соціальних верств, форма закріплення і способ здійснення спеціалізованої діяльності, яка забезпечує функціонування суспільних відносин.

Соціальні організації – це відносно автономна група людей, що разом прагне досягти визначної мети.

У соціології поняття «**соціальна структура**» вживається в широкому й вузькому значеннях. У **широкому значенні соціальна структура** – це побудова суспільства в цілому, система зв'язків між усіма основними елементами. У **вузькому значенні термін «соціальна структура»** визначають, як сукупність соціально – класових, соціально – демографічних, професійно-кваліфікаційних, територіальних, етнічних конфесійних спільностей, пов'язаних відотною стійкими взаємовідносинами.

Проблемно-пошукові запитання

1. Що таке «суспільство»? Чому людина не може існувати поза суспільством?
2. Які історичні типи суспільства Вам відомі?
3. Що слід розуміти під терміном «модернізація суспільства»?
4. Охарактеризуйте основні елементи соціальної системи
5. На основі чого утворюються соціальні спільності?

Теми для фіксованих усних повідомлень / рефератів

1. Громадянське суспільство та шляхи його формування.
2. Суспільство: механізми розвитку та руйнування.
3. Система освіти як соціальний інститут.

4. Студентство як соціально-професійна група: джерела формування та її роль в сучасному українському суспільстві.
5. Трансформація сучасного українського суспільства: джерела і види соціальних змін.

Тестові завдання

1. Визначити відповідність представлених підходів щодо трактування суспільства їх авторам

1. Суспільство – це система відносин між людьми, в основі яких є норми та цінності.	А. Г. Тард
2. Суспільство – це динамічне утворення, яке на тип живого організму, перебуває у постійному розвитку, виявляючи здатність до саморегулювання	Б. М. Вебер
3. Суспільство – це продукт взаємодії індивідуальних свідомостей через передавання людьми один одному переконань, прагнень, спонукань	В. Е. Дюркгейм
4. Суспільство – це взаємодія людей, яка є продуктом соціальних, тобто орієнтованих на інших людей дій	Г. Т. Парсонс
5. Суспільство – це надіндивідуальна духовна реальність, яка базується на колективних уявленнях	Д. Г. Спенсер

2. Які із перерахованих ознак не є ознаками суспільства:

- а) автономність та високий рівень саморегуляції;
- б) здатність підтримувати та відновлювати високу інтенсивність внутрішніх взаємозв'язків;
- в) відсутність інтегруючої сили;
- г) самоназва та власна історія;
- д) входження як структурний елемент, до більш складної соціальної системи;
- е) обов'язкове використання для власного розвитку ресурсів інших суспільств.

3. Встановіть відповідність між критеріями класифікації суспільств та соціологами, які їх запропонували:

1. Ф. Тьонніс.	А. Ціннісні критерії.
2. Дж.Ленскі.	Б. Критерій писемності.
3. Д.Рісман	В. Критерій способу здобуття засобів до існування

і виберіть правильні відповіді з перерахованих нижче:

1. 1А. 2. 1Б. 3. 2Б. 4. 2В. 5. 3В. 6. 3А.

4. Встановіть відповідність між типами суспільств та суб'єктами соціальної комунікації, що в них домінують:

1. Доіндустріальне суспільство.	А. Людина – природа.
2. Індустріальне суспільство.	Б. Людина – людина.
3. Постіндустріальне суспільство	В. Людина – машина.

і виберіть правильні відповіді з перерахованих нижче:

1. 1А. 2. 1В. 3. 2Б. 4. 2В. 5. 3Б. 6. 3В.

5. Які підсистеми суспільства найчастіше виділяють у вітчизняній соціології:

- а) економічну, політичну, соціальну та духовну;
- б) економічну, релігійну, правову, сімейну;
- в) політичну, матеріальну, сімейну, юридичну;
- г) статусно-рольову, стратифікаційну, інституційну, групову.

6. Яка функція суспільства мається на увазі в ситуації, коли одні члени суспільства виробляють продукти харчування, інші – одяг, треті – забезпечують безпеку, четверті – навчають дітей та молодь, п'яті – управляють ...?

- а) статусно-рольова,
- б) розподілу і спеціалізації праці,
- в) управлінська,
- г) задоволення потреб,
- д) інтегративна.

7. Яка функція суспільства мається на увазі в ситуації, коли суспільство наказує індивіду, як він повинен жити, яким він має бути, що він може робити, а чого не може ...?

- а) захисна,
- б) інтегративна,
- в) ціннісна,
- г) нормативна.

8. Які фундаментальні риси, що притаманні суспільству як системі, виділяє Т. Парсонс?

- а) цілісність, структурність, ієрархічність;
- б) незмінність, еволюційність, варіативність;
- в) самоорганізація, самодостатність, контроль;
- г) ізольованість, стійкість, самовідтворення.

9. Які два типи суспільств виділяв Г. Спенсер?

- а) традиційне та аграрне;
- б) військове і промислове;
- в) первісне і феодалльне;
- г) індустріальне і постіндустріальне.

10. Визначити ознаки, що домінують у постіндустріальному суспільстві.

- а) наукомісткі та комп'ютерні технології, автоматична техніка, інформаційні інститути;
- б) традиція, релігія, ритуали, общинність, колективізм, аскетизм, шанування влади;
- в) енергія води, вітру, пара, сили тварин;
- г) солідна освіченість, цікава робота, високий професіоналізм, успішна кар'єра.

Практичне заняття № 6

Тема 13. Особистість у системі соціальних відносин і процесів. (1 година)

План заняття

- 1. Поняття особистості в соціології. Соціалізація: сутність, етапи, агенти.
- 2. Соціальний статус та соціальна роль особистості

Мета теми: розкрити роль особистості в системі соціальних відносин і процесів; визначити соціальну структуру особистості, ознайомитись із основними етапами процесу соціалізації особистості; розкрити сутність рольової та статусної концепцій особистості; розглянути соціальні регулятори діяльності особистості та проблеми девіантної поведінки.

Вивчення зазначеного матеріалу потребує від здобувачів чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: людина, індивід, особистість; структура особистості; соціалізація, первинна соціалізація, вторинна соціалізація, політична соціалізація, агенти соціалізації, соціальна адаптація, ресоціалізація, десоціалізація; соціальний статус, соціальна роль, соціальні норми, санкції, девіація.

Основні теоретичні аспекти, що мають бути опрацьовані на практичному занятті

Людина – поняття саме найзагальніше, родове. Поняття «людина» використовується для позначення загальних, властивих усім людям можливостей, що відрізняють нас від тваринного світу.

Індивід – одиничний представник людського роду. Його характеристиками є такі **ознаки**, як стать, вік, раса, статус, роль.

Індивідуальність – сукупність рис, що відрізняють одного індивіда від іншого, причому розбіжності проводяться на різних рівнях - біологічному, нейрофізіологічному, психологічному, соціальному та ін.

Особистість – інтегральна (цілісна) сукупність соціальних властивостей людини у результаті складної взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників її розвитку та активної взаємодії з соціальним середовищем. **Соціологічний підхід до структури особистості** враховує передусім особливості й механізм її соціальної поведінки.

Потреби – внутрішні стимули активності особистості, те, що забезпечує її існування і самозбереження.

Інтерес – це форма прояву потреби, що скеровує суб'єкт на усвідомлення мети діяльності.

Мотив – усвідомлена потреба суб'єкта в досягненні певних цілей.

Цінність виражає соціальне ставлення людини до об'єктів та явищ оточуючої дійсності.

Ціннісні орієнтації – соціальні цінності, які спрямовують діяльність та соціальну поведінку особистості і поділяються нею.

Соціальні настанови – соціально визначені загальні орієнтації особистості, які відображають можливості особи діяти відповідно до об'єкта дії.

Соціальна діяльність – цілеспрямовані дії, що базуються на врахуванні потреб, інтересів і дій інших людей, а також існуючих в суспільстві соціальних норм.

Соціалізація – процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формується соціально значущі риси особистості.

Первинна соціалізація – засвоєння соціальних норм та цінностей людиною, яка пов'язана з прямим впливом на особистість її безпосереднього оточення (сім'я, батьки, друзі, вчителі).

Вторинна соціалізація – здійснюється вторинними соціальними групами, соціальними інститутами, організаціями, установами в загальній формі, опосередковано (держава, ЗМІ, громадські об'єднання).

Соціальні інститути, групи й окремі люди, котрі мають значимий вплив на соціалізацію, називають агентами соціалізації.

Соціальна адаптація – це процес пристосування індивіда до умов життєдіяльності, до рольових функцій та норм поведінки, до форм соціальної взаємодії, котрі склалися у спільноті, до складу якої індивід інтегрується.

Ресоціалізація – процес засвоєння нових норм і цінностей замість старих.

Десоціалізація – процес зворотний соціалізації. Внаслідок цього людина може частково або повністю втратити засвоєні норми і цінності.

Соціальний статус особистості – це певне місце людини в суспільній ієрархії, яке обумовлене його походженням, професією, віком, статтю, сімейним станом.

Соціальна роль – це модель поведінки, яка об'єктивно задана соціальною позицією особистості в системі суспільних або міжособистісних відносин.

Соціальні норми – сукупність, зобов'язуючих принципів, правил, еталонів, вимог, встановлених суспільством, соціальними спільнотами для регулювання соціальних відносин, діяльності і поведінки соціальних суб'єктів на всіх рівнях і у всіх сферах людської життєдіяльності.

Соціальні санкції – засіб регулювання спільнотою поведінки своїх членів, з метою стимулювання бажаної поведінки і припинення небажаної поведінки.

Девіація – процес відхилення поведінки особи від встановлених у даному суспільстві стереотипів, норм моралі і права.

Проблемно-пошукові запитання

1. Де межа між свободою особистості та соціальним контролем?
2. Яким чином соціальні ролі формують (або руйнують) індивідуальність?
3. Чи є соціалізація процесом розвитку чи механізмом підпорядкування?
4. Яку роль відіграє соціальний статус у самосприйнятті людини?
5. Як впливає соціальне середовище на моральний вибір особистості?

Теми для фіксованих усних повідомлень / рефератів

1. Вплив освіти на формування соціальної зрілості особистості.
2. Соціалізація в умовах кризи суспільних цінностей.
3. Девіантна поведінка: протест чи наслідок соціального середовища?
4. Особистість у системі міжособистісних відносин: механізми впливу групи.
5. Особистість у цифровому суспільстві: нові форми комунікації та ризики.

Тестові завдання

1. Встановити відповідність між зазначеними категоріями та їх характеристиками

1. Соціальний статус	А. Передбачувана, нормативна, запропонована поведінка окремого індивіда або конкретної соціальної групи людей, яку очікують від них в суспільстві
2. Соціальна роль	Б. Процес засвоєння індивідом протягом всього життя соціальних і культурних норм та цінностей того суспільства, до якого він належить.
3. Соціалізація	В. Становище особистості, займане нею в суспільстві відповідно з віком, статтю, походженням, сімейним станом
4. Соціальна адаптація	Г. Результат взаємодії історико-культурних і соціально-економічних умов життєдіяльності людини, сукупність повторюваних якостей людини як соціальної істоти.
5. Соціальний тип особистості	Д. Пристосування індивіда до умов соціального існування певного суспільства

2. Встановити відповідність між зазначеними поняттями та їх визначеннями

1. Соціальна роль	А. Соціальне становище людини в суспільстві
2. Суб'єктивно сприймаюча роль	Б. Суб'єктивна уява про те, як людина повинна вести себе у взаємодії з особами інших соціальних статусів.
3. Уявляюча роль	В. Динамічний аспект соціального статусу
4. Соціальний статус	Г. Реально втілена в конкретних вчинках поведінка певної особистості, що володіє певним статусом
5. Граюча роль	Д. Система певних очікувань соціальних груп стосовно рольової поведінки особистості, з відповідним соціальним статусом

3. Розташувати нижчезазначені ознаки, які характеризують статус людини, у відповідних рядках таблиці:

- а) національність;
- б) безробітний;
- в) раса;
- г) вік;

- д) теща;
- є) статъ;
- ж) покупець;
- з) академік.

Успадкований статус	
Досягнутий статус	

4. Встановити відповідність між зазначеними поняттями та їх визначеннями

1. Десоціалізація	А. Процес соціально-психологічного ототожнення індивідом себе з іншою людиною, групою, спільнотою, який допомагає успішно опановувати різноманітні види соціальної діяльності
2. Соціалізація	Б. Процес відлучення від старих норм, цінностей і ролей
3. Ресоціалізація	В. Процес формування внутрішньої структури людської психіки, результатом якого є сформована індивідуальність
4. Ідентифікація	Г. Процес «перенавчання» новим соціальним ролям, коли людина потрапляє в середовище з іншими умовами життя
5. Інтеріоризація	Д. Процес засвоєння індивідом протягом всього життя соціальних і культурних норм та цінностей того суспільства, до якого він належить

5. Десоціалізація являє собою:

- а) період соціалізації, що співпадає з отриманням формальної освіти;
- б) процес закріплення соціальних навичок, що отримуються в процесі первинної соціалізації;
- в) відлучення від старих норм, цінностей і ролей;
- г) процес «перенавчання» соціальних ролей, коли людина потрапляє в середовище з іншими умовами життя.

6. Засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість раніше набутих, неправильно засвоєних, застарілих, або ж у зв'язку з переходом у принципово інші соціальні умови:

- а) вторинна соціалізація;
- б) акультурація;
- в) ресоціалізація;
- г) акомодация.

7. Соціальна роль – це:

- а) розуміння індивідом свого місця серед людей, які його оточують;
- б) відношення, яке виказуємо ми до оточуючих нас людей;
- в) характер поведінки, що очікується від носія того чи іншого соціального статусу;
- г) положення, яке займає людина в своїй соціальній групі і яке визначається оточуючими як належне.

8. Вторинна соціалізація – це:

- а) процес «перенавчання» соціальних ролей, коли людина потрапляє в середовище з іншими умовами життя;
- б) період соціалізації, який співпадає з отриманням формальної освіти;
- в) процес закріплення соціальних навичок, які отримуються в процесі первинної соціалізації;
- г) соціалізація, яка здійснюється за межами класної кімнати, студентської аудиторії.

9. Характеристика людини соціальної – це:

- а) індивідуальність;
- б) представник людського роду;
- в) особистість;
- г) індивід.

10. Приписаний статус - це позиція:

- а) успадкована від народження;
- б) придбана в результаті власних зусиль;
- в) дарована «понад»;
- г) придбана в результаті «прописки».

Практичне заняття № 6

Тема 14. Соціальна стратифікація та соціальна мобільність. (1 година)

План заняття

1. Соціальна стратифікація: поняття, основні методологічні підходи.
2. Соціальна мобільність. Види соціальної мобільності.

Мета теми: розкрити сутність теорії соціальної стратифікації та охарактеризувати її історичні типи; проаналізувати сутність процесу соціальної мобільності і основні тенденції соціальної диференціації українського суспільства.

Вивчення зазначеного матеріалу потребує від здобувачів чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: соціальний клас, вищий клас, середній клас, нижчий клас, маргінали, соціальна мобільність, вертикальна мобільність, горизонтальна мобільність

Основні теоретичні аспекти, що мають бути опрацьовані на практичному занятті

Соціальна стратифікація (лат. **Stratum** – шар) – поділ суспільства на вертикально розташовані соціальні групи і верстви (страти), які мають різний престиж, власність, владу, освіту тощо.

Із історії відомо кілька **основних типів стратифікації**: рабство, касты, стани та класи.

Рабство. Воно було граничною формою нерівності, за якої одні люди володіли іншими. Щоправда, рабство було неоднорідним залежно від періоду чи культури: в одному випадку раб перебував поза законом (класична форма рабства), в іншому – йому відводилася роль слуги чи солдата.

Каста – це соціальна група, членством в котрій людина зобов'язана виключно своїм народженням. Член касты не може перейти із власної касты в іншу, і це положення закріплене індуською релігією. Поширені вони переважно в Індії, де налічується 4 основні касты (брахманы – священики, кшатрії – воїны, вайшеї-купці, шудры – робітники та селяны) та 5 тис. неосновних каст та підкаст.

Станы. Властиві вони європейському феодалізму. Це соціальні групи, які володіли закріпленими звичаями або юридичним законом правами та обов'язками, котрі передавалися через спадщину.

Клас – угруповання людей на основі нерівного становища щодо основних соціальних ресурсів, які визначають їхні життєві шансы, соціальні претензії та соціальні можливості спільно діяти.

Вищий клас. До нього зараховують роботодавців, керівників, топменеджерів, усіх, хто володіє виробничими потужностями чи контролює їх, має високий майновий ценз (багатство).

Середній клас. Цей феномен сформувався в індустриальному суспільстві, розвинувся в постіндустріальному, його ідентифікують за різними критеріями: - займає проміжну позицію між верхами і низами суспільства; порівняно високо забезпечена частина суспільства, що володіє власністю, економічною незалежністю, свободою вибору сфери діяльності; зосереджує у своїх рядах найбільш кваліфіковані, найдіяльніші кадри суспільства.

Середні верстви сучасного західного суспільства становлять приблизно 80 відсотків.

Нижчий клас. До нього належать малокваліфіковані робітники, особи без професійної кваліфікації (так звані «сині комірці»).

Маргіналізація – втрата особистістю належності до певної соціальної групи, норм і цінностей відповідної субкультури без входження до іншої.

Соціальна мобільність – це процес руху індивідів між ієрархічно організованими елементами соціальної структури. Поняття соціальної мобільності увів в соціологічний обіг П. Сорокін у 1927 р.

Горизонтальна мобільність – це перехід індивіда або соціального об'єкта із однієї соціальної групи в іншу, що знаходиться на тому ж рівні.

Вертикальна мобільність – це переміщення індивіда або соціального об'єкта з одного соціального пласта в інший. В залежності від напрямку переміщення існує два типи вертикальної мобільності: висхідна і низхідна, тобто соціальний підйом і соціальний спуск.

Соціальна мобільність та соціальна стратифікація невіддільно пов'язані явища; тільки стратифікація – це стан суспільства на даний момент (ніби «фотографія суспільства»), а мобільність – це механізм зміни цього стану («кіно про зміни в суспільстві»).

Проблемно-пошукові запитання

1. Чи є соціальна нерівність природною умовою розвитку суспільства, чи соціальною несправедливістю?
2. Які фактори найбільше впливають на соціальну нерівність у сучасному суспільстві?
3. Чому соціальна мобільність у різних країнах має різний рівень?
4. Які групи населення найбільш уразливі до соціального виключення?
5. Чи є соціальна мобільність реальним механізмом успіху, чи лише соціальним міфом?

Теми для фіксованих усних повідомлень / рефератів

1. Основні типи соціальної нерівності та їх прояви.
2. Еволюція соціальної нерівності в історичному розвитку суспільства
3. Теорія соціальної стратифікації М. Вебера: клас, статус, партія.
4. Соціальні «ліфти»: освіта, армія, бізнес, політика.

Тестові завдання

1. Поняття соціальної групи є родовим по відношенню до таких понять, як:

- а) клас;
- б) суспільство;
- в) соціальна верства;

- г) цивілізація;
- д) колектив;
- є) етнічна спільність;
- ж) територіальна спільність.

2. Визначити характеристики первинної соціальної групи

- а) домінування професійних функцій;
- б) підпорядкованість дисципліні загального духу;
- в) почуття соціальної справедливості;
- г) незначність особистих якостей і особливих рис індивідів;
- д) просторова близькість;
- є) відсутність взаємної допомоги, симпатій.

3. Визначити характеристики вторинної соціальної групи

- а) неформальний контроль;
- б) емоційність, самоврядність;
- в) відсутність взаємодопомоги;
- г) незначність особистих якостей і особливих рис індивідів;
- д) почуття соціальної справедливості;
- є) домінування професійних функцій.

4. Розташувати нижчезазначені характеристики соціальних груп у відповідних рядках таблиці:

- а) дружні стосунки;
- б) поділ функцій;
- в) договірні відносини;
- г) непередбачуваність статусів і ролей;
- д) стійкість, стабільність;
- є) наявність санкції;
- ж) відсутність ієрархічних структур влади.

Формальна група	
Неформальна група	

5. Визначити соціологів – фахівців теорії соціальної стратифікації

- а) Е. Дюркгейм;
- б) Т. Парсонс;
- в) К. Девіс;
- г) Р. Дарендорф;
- д) Р. Мертон;
- є) М. Вебер.

6. Історичними типами соціальної стратифікації є:

- а) рабство;
- б) касти;
- в) стани;
- г) етноси;
- д) клани;
- є) класи;
- ж) нації

7. Встановити відповідність між зазначеними поняттями та їх визначеннями

1. Рабство	А. Відособлена соціальна група (страта), членством в якій людина зобов'язана винятково своїм народженням і правовим становищем
2. Варна	Б. Соціальна група, що має закріплені звичаями або законом правами і обов'язками, які передаються у спадок
3. Стан	В. Соціальна група, стан якої залежить від місця в системі суспільного виробництва
4. Клас	Г. Економічна, соціальна та юридична форма закріпачення людей, яка з повним безправ'ям і крайнім ступенем нерівності

8. Як виглядає в основному класова структура сучасного західного суспільства?

- а) вищий, середній і нижчий класи;
- б) рабство, стани, касти;
- в) є 40 класів;
- г) існують два класи – керуючі і керовані.

9. Визначити головні причини появи та зростання середнього класу:

- а) скорочення ручної праці;
- б) скорочення різних форм власності;
- в) розвиток сфери обслуговування, дозвілля;
- г) розвиток «масової» культури;
- д) високий ступінь зосередження багатств;
- є) поляризація суспільних інтересів.

10. Визначити основні типи мобільності в суспільстві.

- а) горизонтальна та вертикальна;
- б) першорядна та другорядна;
- в) індивідуальна та групова;
- г) добра та погана;
- д) гарна та потворна;
- є) примусова та добровільна.

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Політологія як наука та навчальна дисципліна.
2. Предмет, метод та структура політичної науки.
3. Дж. Локк як засновник політичної доктрини класичного лібералізму.
4. Сутність вчення Ж. Ж. Руссо про народний суверенітет.
5. Сутність теорії Ш. Л. Монтеск'є про розділ влад.
6. Погляди на людину, суспільство і політику І. Канта.
7. Погляди О. Конта як засновника позитивізму.
8. Політико-соціологічні погляди Г. Спенсера.
9. Теорія соціального реформаторства у поглядах Е. Дюркгейма.
10. Сутність та головні елементи політичної системи суспільства.
11. Характеристику основних політичних систем сучасності.
12. Відмінні риси політичної системи сучасної України.
13. Феномен «влади» в суспільній науці. Різновиди влади.
14. Політична влада: поняття, природа, риси та функції.
15. Легітимність та легальність як сутнісні ознаки влади.
16. Теорія розподілу повноважень гілок влади та її сучасне значення
17. Сутність громадянського суспільства.
18. Типові риси правової держави.
19. Співставлення соціального та правового принципів державної організації.
20. Сутність та задачі соціальної держави.
21. Сутність та функції суспільно-політичних об'єднань.
22. Принципи формування та функціонування суспільно-політичних об'єднань.
23. Характеристика основних суспільно-політичних об'єднань сучасної України.
24. Визначення основних міжнародних політичних організацій.
25. Класифікація суспільно-політичних об'єднань.
26. Сутність, структура та функції політичної свідомості.
27. Основні типи політичної свідомості.
28. Сутність та функції громадської думки.
29. Зміст політичної культури.
30. Сутність, структура та функції політичної культури.
31. Класифікація політичної культури.
32. Функції ЗМІ у політичному житті.
33. Політичне маніпулювання та шляхи його обмеження.
34. Характеристика основних форм суспільної організації ЗМІ.
35. Сутність та зміст зовнішньої політики національної держави.
36. Характеристика основних принципів сучасного міжнародного життя.

37. Зміст основних зовнішньополітичних функцій держави.
38. Аналіз основних засобів здійснення зовнішньої політики.
39. Структура та принципи світової політики.
40. Класифікація глобальних політичних проблем сучасності.
41. Об'єкт і предмет соціології.
42. Чим відрізняється соціологія від інших наук про суспільство?
43. Відмінні ознаки соціальних законів.
44. Сутність основних функцій соціології.
45. Характеристика основних методів і прийомів соціології.
46. Зв'язок соціології з іншими науками.
47. Сутність і основні ознаки суспільства
48. Історичні типи суспільства.
49. Типологізація суспільств.
50. Що слід розуміти під терміном «модернізація суспільства»?
51. Характеристика суспільства як соціальної системи.
52. Характеристика основних елементів соціальної системи.
53. Поняття і структура соціального інституту.
54. Сутність соціальної структури суспільства.
55. Основні стадії соціалізації і інститути соціалізації на цих стадіях.
56. Порівняльний аналіз первинної та вторинної соціалізації.
57. Сутність соціального статусу особистості.
58. Основні елементи соціальної структури особистості.
59. Сутність і різновиди девіантної поведінки.
60. Що таке «соціальна стратифікація»?
61. Історичні типи стратифікації.
62. Сутність процесу соціальної мобільності.
63. Сім'я як соціальний інститут: сутність, основні ознаки та соціальні функції.
64. Шлюб у соціологічному вимірі: поняття, типи шлюбу та основні форми шлюбно-сімейних відносин
65. Структура і основні типи сім'ї.
66. Соціальні ролі та статуси в сім'ї.
67. Сімейні конфлікти та їх причини.
68. Характеристика основних проблем сучасної сім'ї.
69. Характеристика соціальних факторів кризи сучасної сім'ї.
70. Трансформація сім'ї в сучасному суспільстві.

ФОРМИ КОНТРОЛЮ І МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

У вивченні навчальної дисципліни застосовано три види контролю: поточний, періодичний та підсумковий.

Поточний контроль проводиться під час лекцій, практичних занять, а також виконуючи окремі самостійні завдання (фіксовані усні повідомлення).

Періодичний – перевірка самостійно підготовленого конспекту, реферату, співбесіда, розв’язання тестових завдань, письмова модульна контрольна робота.

Підсумковий контроль складається з результатів поточного та періодичного контролю та проводиться у формі іспиту.

Критерії оцінювання знань здобувача

Оцінка за національною шкалою та відсоток від максимальної кількості балів	Теоретична підготовка	Практична підготовка
	Здобувач освіти	
Відмінно (90–100 % від максимальної кількості балів)	У повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому нормативну, обов’язкову та додаткову літературу; робить самостійні висновки, виявляє причинно-наслідкові зв’язки; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань. Здобувач здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв’язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями	Глибоко та всебічно розкриває сутність практичних/розрахункових завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов’язкову та додаткову літературу; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виконує творчі завдання та ініціює нові шляхи їх виконання; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі

Добре (75–89 % від максимальної кількості балів)	Достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов’язкову літературу; при представленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, застосовує знання для розв’язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки	Правильно вирішив більшість розрахункових /тестових завдань за зразком; має стійкі навички виконання завдання
Задовільно (60–74 % від максимальної кількості балів)	Володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв’язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв’язків і формулювання висновків	Може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання. Правильно вирішив половину розрахункових/тестових завдань. Здобувач має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно- наслідкових зв’язків і формулювання висновків
Незадовільно з можливістю повторного складання (35–59% від максимальної кількості балів)	Володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно (без аргументації та обґрунтування); безсистемно виокремлює випадкові ознаки вивченого; не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки; під час відповіді допускаються суттєві помилки	Недостатньо розкриває сутність практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив окремі розрахункові /тестові завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані уміння та навички
Незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	Не володіє навчальним матеріалом	Виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Основна

1. Бубнов І. В. Політологія та основи соціології: конспект лекцій. Одеса: ОДЕКУ, 2024. 156с.
2. Кузьменко Т.М. Соціологія: Навч. Посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 320 с.
3. Мельник, Л. М., Дужа, І. А., Грек, І. М. Політологія : навчальний посібник. Біла Церква: БНАУ, 2019. 494 с.
4. Міщенко А.Б. Політологія: Навч. посіб. Київ: Видавництво «Ліра-К», 2021. 102 с
5. Політологія: навч. посібн. / Т. В. Гончарук-Чолач, О.М.Рудакевич, В. Я. Томахів, М. І. Гурик, Р. Ю. Чигур / За ред. Т. В. Гончарук-Чолач. Тернопіль: ВПЦ «Університетська думка», 2025. 219 с.
6. Політологія: підручник / М. П. Требін та ін.; за ред. проф. М. П. Требіна; – 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2018. 460 с.
7. Практична політологія / Бульбенюк С. С., Довганик Н. М., Зайцева З. І. та інші / К.: КНЕУ, 2022. 328 с.
8. URL: <https://drive.google.com/file/d/1qysh-k8bBzhVIheBAUboHyrGsGWPoOpS/view>
9. Тетарчук І., Дяків Т. Політологія. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: Центр учбової літератури, 2021, 160 с.
10. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): навч. посіб. / П. П. Шляхтун. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 472 с.
11. Юрій М.Ф. Соціологія: Підручник. К.: «Кондор», 2007. 288 с.

Додаткова

1. Горбач, О. Н. Політологія: навч. посіб., 3-тє вид., допов. та перероб. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. 259 с.
2. Лукашевич М. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій: підручник. К.: «Каравела», 2015. 544 с
3. Погорілий Д.Є Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури. Фірма «Інкос», 2008. 432 с.
4. Політологія: Підручник / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – 3-тє видання, перероб., доп. Київ: ВЦ «Академія», 2015. 567 с.
5. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. Ред.проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.

6. Соціологія: Підручник /За ред. В. М. Пічі. – 5-те вид., випр. Львів: «Новий Світ-2000», 2016. 296 с.
7. Українське суспільство в умовах цифрових трансформацій: виклики, тенденції, можливості: монографія / В. А. Бойко, О. Ю. Висоцький, Ю. Д. Германова та ін.; за заг. ред. В. В. Кривошеїна, О. В. Ходус. Дніпро: Інновація, 2024. 512 с.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Наукова бібліотека Одеського національного університету
URL: <http://lib.onu.edu.ua>
2. Наукова періодика України. Сторінка відкритого доступу Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. URL <http://www.nbuv.gov.ua/portal>
3. Сайт журналу «Віче». URL: <http://www.viche.info>
4. Сайт Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL: <http://www.ipiend.gov.ua>
5. Сайт Українського незалежного центру політичних досліджень.
URL: <http://www.ucipr.kiev.ua>
6. Репозитарій ОДЕКУ www.eprints.library.odeku.edu.ua – Електронний навчальний курс дисципліни «Політологія та основи соціології»
[www.http://dpt19s.odeku.edu.ua/course/view.php?id=23](http://dpt19s.odeku.edu.ua/course/view.php?id=23)

Навчальне видання

ПОЛІТОЛОГІЯ ТА ОСНОВИ СОЦІОЛОГІЇ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо організації самостійної роботи
та проведення практичних занять
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 101 Екологія

Електронне практичне видання

Укладач:

Бубнов Ігор Васильович

В авторській редакції

Затв. авт. 01.07.2026. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним забезпеченням
для читання файлів формату PDF.
Обсяг 0,7 МБ. Зам. № 3178.

Видавець:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Змієнка Всеволода, буд. 2, м. Одеса, 65001, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8592 від 23.03.2026 р.
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua